

“Un dia –confessa Miquel Cerdan, un pagès de Montalho–, durant la nit anterior a la lluna plena, jo m’havia alçat abans de l’alba, en estiu, per portar els meus bous a les pastures. Hi vaig veure homes que llegien un text escrit, a la llum de la lluna, en el prat que hi ha darrere de la casa d’Arnaud Teisseire. Estic convençut que aquelles gents eren els herètics.” Quan Miquel Cerdà recordava aquesta imatge, a primeries del segle XIV, el catarisme agonitzava en Occitània. De fet, Montalho era un reducte –l’últim reducte– de l’aspra muntanya que anuncia els Pirineus, en uns moments ja d’absoluta desfeta de l’església càtara i sense les condicions idònies perquè la fe dels homes bons es transmetera sense contaminacions, tant del catolicisme romà com del mateix paganisme ancestral de les comunitats camperoles. El catarisme dels montallonesos, atemorits per la campanya d’encalç i captura de l’inquisidor de Pàmias, el bisbe Jaume Fornier, era un pàl·lid reflex, degradat i adulterat, de les hores esplendents de què havia gaudit abans de la croada instigada per Roma i París.

Àvids de fe. La recepció de l’heretgia càtara, cap a mitjan segle XII, es produeix en el si d’unes masses populars deleroses de protagonitzar elles mateixes l’encontre amb Déu. El problema de l’Església era que mai no havia trobat el llenguatge adequat amb què parlar als fidels. Els monjos tancats dins els murs de la clausura,

La religió dels homes

Text de Ferran Garcia-Oliver.

es desentenien dels problemes del món i de les necessitats dels subalterns; els clergues, fent servir també un llatí adotzenat gens adequat per a la prèdica, i adherits a les misèries dels set pecats capitals, sobretot la usura i el concubinat, resultaven un pèssim model a imitar. Els cristians, decebuts, busquen l’aliment espiritual de cada dia, que, a l’edat mitjana, nodria tant o més que el pa i que el vi, en altres llocs i en altres gestos, en altres accions i en altres missatges, alguns dels quals travessaren les vedrunes de l’ortodòxia.

El segle XII és un segle d’espiritualitat convulsa i vibràtil, com ho és al capdavant tota la societat europea, que transpira creixement econòmic, expansió de fronteres, conquestes de l’erm, obertura de rutes comercials. Els caixers tradicionals de la fe es veuen desbordats i els laics reclamen no sols un protagonisme major sinó també una major autenticitat i rigor. Les gents, arravatades per un sentiment de puresa, miren cap a enrere i aspiren a la senzillesa dels primers balbucejos del cristianisme. Alguns se’n pugen a una muntanya o s’internen en un bosc i es fan ermitans; a d’altres els pega per transitar els camins del pelegrinatge cap a santuaris llunyans o de difícil accés; molts s’enrolen en els exèrcits croats de cavallers o en les bandes llardoses de miserables que es proposen d’alliberar Jerusalem; a les ciutats emergents hi ha homes i, heus ací la novetat, dones fins i tot, que artiguen el front pioner de la consciència; tothom creu en els miracles, multiplicats arreu en aquest clima efervescent. El camp, doncs, està adobat per a la sembra de les heretgies.

No es tractava de cap novetat a Occident. El cristianisme, pràcticament des dels seus orígens, havia patit repetides cinglades d’heterodòxia, per on s’escolaven reivindicacions socials. Des de l’adveniment del mil·lenari les heretgies perfilen dues característiques bàsiques, al marge de l’heterogeneïtat de les seues propostes: l’oposició frontal al papat i el retorn a la pobresa evangèlica original de l’Esglé-

sia. Un altre tret que comparteixen és la història, sovint dramàtica, d'un fracàs. Els escrits que manufacturaren corre-gueren la mateixa sort que els dissidents, la foguera, d'ací que la veu dels heretges a penes ens siga audible, confosa dins la veu dels seus adversaris implacables.

De totes les heretgies el catarisme fou la més extensa, la que aplegà més adeptes, la que s'estructurà entorn d'una església pròpia, la més perillosa. Els seus precedents els podem rastrejar en els esclats que sacsegen Europa durant el segle XI. Són encara focus molt localitzats, sense problemes per ser escapçats pels bisbes o pel braç secular. Un segle després les taques són més denses, senyal que pocs o molts adeptes han pogut i sabut resistir en condicions adverses. Les fonts els anomenen "arrians", "teixidors", "publicans", "maniqueus", "albigesos", però el més difós i el que a la fi ha de perdurar serà el de "càtar", encara a hores d'ara de significat imprecís, tot i haver-se postulat l'accepció de "pur". Tampoc no es pot assegurar l'arribada des d'Orient, a través de les croades, on hi ha comunitats poderoses a l'Àsia Menor, Grècia, Macedònia, Bulgària i Bòsnia. Ara els especialistes s'inclinen per unes surgències pròpies, com a corol·lari de l'exacerbació espiritual de què participa tot Occident. Les zones per on s'escampa el catarisme són la Renània, la Xampanya, la Llombardia, Occitània i des d'ací arriba a llepar Catalunya.

Una data clau d'arrelament del catarisme a Occitània és 1167. Aquest any té lloc un concili a Sant Fèlix-de-Lauragués amb la participació de les dignitats càtares de les comunitats d'Occident i, sobretot, de Nicetas, un dignatari oriental, que ha vingut expressament per bastir l'Església de Tolosa. Es tracta, doncs, d'organitzar una església estructurada, que pose fi a les iniciatives espontànies i disperses. Un autèntic desafiament contra l'Església romana.

Un principi de llum i un principi de tenebra. El catarisme va ser una religió cristiana, de la Bíblia, i, per tant també una religió de salvació, basada sobre la noció de la caiguda, un temps de pecat i de prova i una redempció. Però l'originalitat prové de la interpretació dualista de les Escriptures: Déu no és l'autor del món material i sensible. Hi ha un Principi de Llum, Déu, d'on provenen les coses espirituals —les ànimes i els àngels—, i un Principi de Tenebra, Lucifer, d'on provenen les coses temporals. "Un bon arbre no pot donar fruits dolents, ni un mal arbre pot donar bons fruits", diuen ells, els mateixos càtars, per explicar-ho d'una forma entenedora als que vénen a escoltar-los.

L'origen del món està en la rebel·lió de Satan, un àngel bo. En la seua caiguda arrossegà d'altres àngels tot creant llavors el món visible i, amb ell, els cossos, dins els quals tancà els àngels caiguts. Aquestes ànimes a través de les generacions successives han donat naixement a totes les ànimes posteriors. En la versió més radical del catarisme occità, el déu maligne és etern i de poder iguals al del Déu bo. Els esperits, emanats de Déu, són com els raigs del sol. Preexisteixen en el cel, i quan van ser atrets per la seducció del principi de la matèria, caigueren i foren tancats per Satan en túniques de pell, en els cossos dels homes i les bèsties. Passen de cos en cos per metempsicosi, és a dir, que l'ànima fins que no retorne al cel, després de la mort del cos està obligada a reincorporar-se en un nou cos. La metempsicosi, en efecte, s'opera tant en cossos d'animals, que tinguen sang, com en cossos humans. Les successives reencarnacions només poden interrompre-les l'admi-

"L'heretgia càtara, cap a mitjan segle XII, es produelx en el si d'unes masses populars delerosos de protagonitzar elles mateixes l'encontre amb Déu (...)

El segle XII és un segle d'espiritualitat convulsa i vibràtil..."

nistració del consolament, el baptisme càtar per la imposició de les mans, i no per la infusió de l'aigua. De mort en mort, de "túnica en túnica", l'ànima vaga atribolada "fins que arriba —diu el pastor montallonès Peire Mauri— a un cos on queda estàlvia perquè llavors, essent per fi heretitzada, es posa en estat de justícia i veritat. De sobte, a l'eixida d'aquesta última túnica, l'ànima en qüestió va al cel. Però fins a l'heretització, els esperits estan condemnats a vagar de túnica en túnica". I per això, Ramon de l'Aire, com qualsevol altre pagès de Montalho, creu que els animals tenen ànima i caldria estar-se'n de maltractar-los: "La meua mula posseïx una ànima bona, igual que el propietari d'aquest camp."

Després del baptisme, el bon cristià ha esdevingut un "perfecte", o una "perfecta", compromès a viure en la més estricta conformitat dels preceptes de la llei de Crist, per senderis llunyans del pecat. El simple creient, que encara no ha estat batejat però que s'identifica i creu en la paraula dels Bons Homes, i les Bones Dames, encara es troba en l'infernàl cicle de les reencarnacions, però té l'esperança de trencar-lo mitjançant la pràctica del bé, de *melhorament* en *melhorament*, a freqüent de reflexions, actes, rituals propis del catarisme i pregàries, com la del Pater, que el duguen a la salvació.

La religió dels Bons Cristians. Les raons de l'èxit de l'heretgia a Occitània són diverses i atanyen l'àmbit de les estructures socials, econòmiques, demogràfiques o polítiques del país. Ara bé, sense l'atracció i la fascinació exercida pels perfectes probablement la irradiació hauria estat menor. Menen una vida austera, treballen amb les seues mans —molts d'ells són teixidors—, parlen la llengua del poble, no interposen entre ells i els creients la barrera de la clausura o de l'orde sacerdotal. Abans d'accedir a l'estatut de perfecte per mitjà del consolament, el candidat ha de demostrar la seua idoneïtat després d'un any rigorós de prova, durant el qual respectarà els dejunis propis dels perfectes —dilluns, dimecres i divendres— i abstenir-se d'ingerir aliments greixosos i, per descomptat, de l'acte sexual. "Són homes com els altres —afirmen Ramon Maulen i Ramon Peire, de Montalho, a propòsit dels perfectes—. La seua carn, els seus ossos, la seua forma, el seu rostre són exactament com els dels altres homes. Però són els únics que segueixen les vies de justícia i de veritat que segueixen els apòstols. No menteixen. No agafen els béns del proïsme. Fins i tot si trobaren en el seu camí or o plata, no s'ho endurien si no és que els ho regalaven. S'aconsegueix millor la salvació en la fe d'aquests homes als qui anomenen herètics que en qualsevol altra fe."

La dona, segons la mirada càtara, fou l'esca de la caiguda dels esperits celestes. Però el consolament li trau en certa manera la taca del sexe. Les perfectes, iguals als seus companys masculins, tindran un paper fonamental en la consolidació i eixamplament de l'Església càtara. Les cases de les bones dames, d'extracció generalment aristòcrata, funcionen com a cases d'acolliment i repòs per als predicadors ambulants. En les seues sales escolten la veu dels perfectes, discuteixen i no dubten de prendre la paraula si cal, cusen i treballen, potser escolten versos d'algun trobador. Les dones lubrifiquen amb la seua generositat i les seues virtuts amables l'aspror de la fe, i actuen d'agent transmissor en el si de les famílies nobles. Moltes foren pastura de foguera, car visqueren el catarisme amb la passió pròpia dels needfits: Fornera, l'esposa de Guilhem-Roger, senyor de Mirapeis, el deixà per ingressar en una casa de dones perfectes a l'Avelanet, se'n tornà per endur-se'n la filla, la induí a ser consolada i, finalment, morí cremada a Montsegur.

Les complicitats familiars eren tan grans, amb llinatges migpartits, de càtars i catòlics, que de cap de les maneres no podien lliurar-se a la mútua depredació. El respecte, avalat pels debats públics, derivava de les indefugibles obligacions familiars. La repressió, beneïda per una croada, només podia provenir de fora. Els capets ho aprofitaren per estendre els seus dominis fins als Pirineus, i el papa per destruir la contra-església que amenaçava la seua hegemonia en la cristiandat.

EL TEMPS

"Són homes com els altres —afirmen Ramon Maulen i Ramon Peire, de Montalho, a propòsit dels perfectes—. La seua carn, els seus ossos, la seua forma, el seu rostre són exactament com els dels altres homes. Però són els únics que segueixen les vies de justícia i de veritat que segueixen els apòstols. No menteixen. No agafen els béns del proïsme (...)
S'aconsegueix millor la salvació en la fe d'aquests homes als qui anomenem herètics que en qualsevol altra fe..."